

אורלי לובין / תגובה

קשה לי לראות, כיצד מגיעה לילי רתוק מקריאת מאמרי "אשה קוראת אשה" (תיאוריה וביקורת 2) למסקנה, שנאמר בו כי "[ה]השתייכות לקבוצת 'האחר' [היא] תנאי הכרחי ומספיק לצורך ביצועה של קריאה חתרנית בטקסטים". להיפך: הקריאה מוצגת במאמר כמיומנות נרכשת, לא מולדת, ומעשה הקריאה – כאקט פוליטי. קריאה חתרנית יכולה, אם כן, להיות מעשה מודע, וככזה, יכולים לבצע אותו גם אלה שאינם "אחרים", ויעידו על-כך גברים העוסקים בתיאוריות פמיניסטיות ובחשיפת חתרנות בטקסטים, קוראים הטרוסקסואלים העוסקים בסוגיות של Queer Studies, או קוראים אשכנזים העוסקים בטקסטים מזרחיים – אם כי אסור להתעלם (ורתוק מתעלמת) מיחסי הכוח שמעורבים בפעילות כזאת. אבל הקריאה החתרנית יכולה להיות גם מעשה לא-מודע, כלומר, תגובה של קוראת/למיקום שהעולם הנורמטיבי של הטקסט מעניק לה/לו, בלי שקריאה כזו תחבור לאורד-חיים או לעמדה פוליטית חתרנית. מול כל אלה תיתכן, כמובן, קריאה הגמונית: דהיינו, קריאה שמאמצת את ערכיו של טקסט הבונה עולם נורמטיבי הגמוני, שבתוכו "האחר" מוחפץ (מוצג כחפץ). קשה לאמוד את היחס בין נשים שמבצעות קריאה חתרנית גם ללא מודעות ובאופן בלתי-מפורש לבין נשים שמאמצות את הגישה ההגמונית. אבל גם בלי מספרים ואחוזים, אין ספק, ששני תיאורי קריאות אלה היו ועודם תיאורים נכונים של הליכי קריאה קיימים. והעובדה שבתקופות מסוימות לא תיפקד המושג "חתרנות" בשפה אינה מונעת את האפשרות לאתר אותו בקריאה לאחור.

צודקת רתוק בכך, שאין במאמרי הכרזות תקיפות, נחרצות ודרמתיות על שוויון הטוטאלי של הקריאה הנשית, הגברית, "המרכזית" ו"האחרת". במציאות בת-זמננו מעניין לעמוד דווקא על השונות והיריבוי, ולא להעמיד הכול על הזהה, הדומה והאחיד. שאלות על הבדלים בין גברים ונשים חוזרות למרכז הדיון התיאורטי ומשפיעות על כל תחומי המחקר.

לזכותה של רתוק עומדות עשרות שנים של עיסוק בספרות נשים. למירב ידיעתי, היא מעולם לא הצהירה על עניין מיוחד בשאלות תיאורטיות, ותעיד על-כך אחרית הדבר המקיפה – והתמטית – לספר הקול האחר. סיפורת נשים עברית, (הוצאת הספריה החדשה/הקיבוץ המאוחד, 1994), שערכה. לכן גם אי-אפשר לתבוע ממנה שתשתלב בדיון התיאורטי ובניסוחים התיאורטיים. כך, ב"פתח הספר" מופיעים משפטים כמו "בבסיס האנתולוגיה מונחת ההכרה בנבדלות החוויה הנשית מזו הגברית", "כל אחד מן הסיפורים מוקדש... לאחד האספקטים שבהם שונים חיייה של אשה מאלה של גבר – אספקטים ביולוגיים, רגשיים-רוחניים וחברתיים", וכן כמה התייחסויות ל"מהות נשית". הקוראת דברים אלו ולצדם את תגובתה המודפסת כאן, תתמה, אולי, על הסתירה הפנימית. קוראת זו מתבקשת, כנראה, להניח בעצמה שכל האמור לעיל מתייחס להקשר החברתי ולא להקשר הביולוגי.

עדיין יש מקום, כפי שאני מראה במאמרים מאוחרים יותר, לנסות ולתאר את תהליך הקריאה תוך כדי התייחסות לפעולות כמו קריאה ביקורתית, כתיבת הנרטיב העצמי, קריאה אוטוביוגרפית וקריאה מחקרית אוטוביוגרפית – למרות הסתייגותה של רתוק מעצם התיאור, הסתייגות שנובעת, כך נראה לי, מהתעלמות מהשיח התיאורטי, הן השיח התיאורטי הפמיניסטי המתפתח והן השיח התיאורטי של תורת-הספרות הכללית, שבתוכו ולמולו הוא מתקיים. כמו כל דבר אחר, גם את הדיון התיאורטי הזה צריך לקרוא בשפה הרלוונטית לו, ושפה זו כבר עשירה וטעונה, גם אם היא ממשיכה להתהוות כל הזמן. הדיון של רתוק בחלק מהשאלות שעולות במאמרי נעשה תוך כדי ויתור על ההקשר התיאורטי ועל ההיסטוריה של התיאוריות, שמהן מועלות הטענות. ולכן לפעמים היא מתייחסת רק למונח המילוני של המלים. אני רואה את המאמרים התיאורטיים שאני מנסה להציע כחלק מדיאלוג שמתנהל בעולם השיח התיאורטי, בעיקר בעולם השיח התיאורטי הפמיניסטי, וההסתייגויות של רתוק, משום שהן מתעלמות משיח זה, מוציאות את עצמן מהדיאלוג התיאורטי כולו.

החוג לתורת הספרות הכללית, אוניברסיטת תל-אביב